

Zie je wie ik ben?

Een groeiboekje om de persoonsgebonden ontwikkeling van leerlingen in kaart te brengen

Annelies Sergooris
Zorgcoördinator
Vrije Basisschool Welle

Dit praktijkverhaal speelt zich af in de Vrije Basisschool van Welle, gelegen aan de rand van Denderleeuw. Een nieuw leerplankader Zill, een traject 'procesgericht volgen van kleuters' en het nastreven van de zone van de naaste ontwikkeling, maakten dat we gingen nadenken over hoe we doelgerichter en procesmatiger kunnen tegemoet komen aan de persoonsgebonden ontwikkeling van lagere schoolkinderen, met als uiteindelijk doel alle leerlingen verder te brengen in hun ontwikkeling.

Wat was de aanleiding van je praktijkonderzoek?

Katholiek Onderwijs Vlaanderen introduceerde drie jaar geleden een nieuw leerplan 'Zin in leren, Zin in Leven', afgekort Zill. Dit nieuwe leerplan focust op de harmonische ontwikkeling tussen persoonsgebonden en cultuurgebonden ontwikkelvelden. Deze harmonische ontwikkeling komt tot uiting in de grafische voorstelling met een binnen- en buitencirkel. In de binnencirkel staat de persoonsgebonden ontwikkeling. De buitencirkel bevat de cultuurgebonden ontwikkelvelden (fig. 1). Bij de persoonsgebonden ontwikkeling zijn de leerinhouden opgenomen die gaan over de ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes vanuit de basisbehoeften. Dit nieuwe leerplan speelde dan ook een belangrijke rol in de keuze van mijn praktijkonderzoek.

Daarnaast werken we in de kleuterschool reeds enkele jaren met een **procesmatig** kleutervolgsysteem. Dit volgsysteem zorgt voor een constante en nabije opvolging van onze kleuters, zowel op vlak van persoonsgebonden ontwikkeling als cultuurgebonden

ontwikkeling. Sinds dit kleutervolgsysteem werd geïmplementeerd, komen we makkelijk tot doelgerichte acties op leerling- en/of klasniveau. Het nastreven van de **zone van de naaste ontwikkeling** is een automatisme geworden.

Dit onderzoek gaf me de kans om na te gaan of de persoonsgebonden ontwikkeling in de lagere school ook zo wordt opgevolgd en of er een mooie doorstroom is van de werkwijze van de kleuterschool naar de lagere school.

Het procesgericht volgen lagere schoolkinderen is sinds vorig schooljaar een **prioriteit** van de school. We gingen actief op zoek naar een manier om de persoonsgebonden ontwikkeling doelgerichter en procesmatig op te volgen.

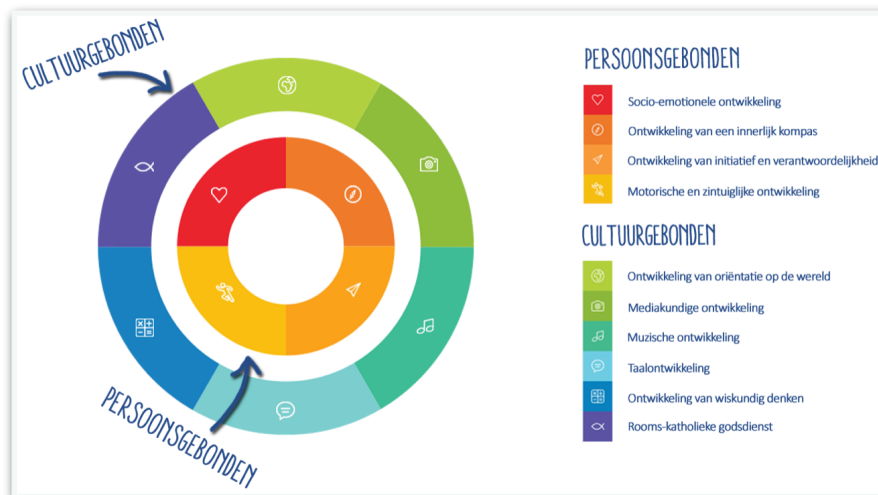

Fig. 1 - Persoonsgebonden en cultuurgebonden ontwikkelvelden (leerplan ZILL)

Hoe start je aan dit onderzoek en welke stappen heb je ondernomen?

Bij aanvang van het praktijkonderzoek ben ik de collega's van de lagere school gaan bevragen over hun observatiegedrag. Uit de enquête kwamen enkele opvallende resultaten. Het bleek dat de meeste leerkrachten van de lagere school de ontwikkelvelden uit de persoonsgebonden ontwikkeling te weinig of zelfs niet (doelgericht) observeren. Het beperkt zich eerder tot losse observaties. Hun observatiegegevens leiden niet tot doelgerichte acties, niet op leerlingniveau en niet op klasniveau (fig. 3)

Daarnaast ging ik ook na welke verschillen er zijn tussen de observatie van leerlingen in de kleuterschool en deze van de lagere school.

Dit jaar heb ik de focus van mijn praktijkonderzoek verschoven naar het **ontwikkelen van een groeiboekje** waarbij bepaalde generieke doelen uit de persoonsgebonden ontwikkeling permanent worden meegenomen. Ik wou hierbij ook de link leggen met de executieve functies. Daarvoor dook ik opnieuw de literatuur in en zocht ik een antwoord op enkele andere onderzoeksvragen.

Fig. 2 - Onderzoeksvragen

Praktijkonderzoek 2019 - 2020

'Hoe observeren leerkrachten in de lagere school?'

- Elke leerkracht gebruikt een observatieschriftje.
- Het gebruik van het observatieschriftje is zeer uiteenlopend. Sommige leerkrachten schrijven er dagelijks in, andere leerkrachten wekelijks of slechts maandelijks. Veelal gaat het om losse notities, maar het merendeel van de leerkrachten noteert ook gegevens uit leerling- en/of oudergesprekken.
- Observeren tijdens het lesgeven:
 - 50% van de leerkrachten observeert de leerlingen tijdens het lesgeven.
 - 30% van de leerkrachten denkt bij de voorbereiding van een les na over wat ze gaan observeren bij de leerlingen. 60% van de leerkrachten doet dit soms.
- Meer dan 70% van de leerkrachten zegt dat ze soms een doel kiezen uit de persoonsgebonden ontwikkeling.
- Alle leerkrachten geven aan de cultuurgebonden ontwikkelvelden doelgericht te observeren.
- Doelen uit de socio-emotionele ontwikkeling worden het meest geobserveerd. Leerkrachten geven aan dat onze schooleigen handleiding rond sociale vaardigheden handvaten reikt om doelgerichter te gaan observeren.
- Sommige ontwikkelthema's en generieke doelen zijn moeilijk om te observeren.
- Doelgerichte observaties worden door ongeveer 40% van de leerkrachten verwerkt in een document.

Fig. 3 - Observatie van leerlingen in de lagere school

Procesgericht volgen van kleuters... een verschil met de lagere school?

Procesgericht volgen is sinds enkele jaren volledig geïmplementeerd in onze kleuterwerking. Kleuters worden opgevolgd volgens 5 fases: **doelgericht observeren**, signaleren, analyseren, handelen & evalueren op korte of lange termijn.

Het is voor de kleuterleidsters een automatisme geworden om doelgericht te observeren en te screenen. Kleuters die uitvallen of net opvallen bij bepaalde generieke doelen omdat ze ofwel zwakker zijn of net heel sterk, worden gesignaleerd. We gaan hiermee aan de slag en stellen een handelingsplan op waarmee we deze opvallende of uitvallende doelen voorop stellen om tegemoet te komen aan hun onderwijsbehoeften. Stel dat enkele

kleuters uitvallen bij bepaalde generieke doelen, dan stellen we voor een groepje leerlingen een actieplan op. Evengoed kunnen we overgaan tot een actieplan op klasniveau. Dit doen we wanneer we merken dat het merendeel van de klasgroep nood heeft aan extra ondersteuning.

Bij kleuters zien we, zowel op vlak van persoonsgebonden als cultuurgebonden ontwikkeling een mooie doorstroming naar een volgende klas. Doelgerichte acties die worden vooropgesteld blijven doorlopen en de zone van de naaste ontwikkeling wordt steeds nagestreefd. Bij de overgang naar de lagere school zien we een verenging of zelfs een stopzetting van bepaalde doelgerichte acties. Leerkrachten van de lagere school geven zelf aan dat het accent daar nog teveel ligt op cultuurgebonden ontwikkelvelden.

“Zonder doelen, geen koers en geen waardevolle feedback”

Teamwork makes the dream work!

Onder begeleiding van de pedagogische begeleidingsdienst nam ik de afgelopen twee schooljaren deel aan een **professionele leergemeenschap** rond ‘Procesgericht volgen van het jonge kind’. Daar werd ik nog meer ondergedompeld in de wereld van observeren en verdiepten we ons in de ontwikkelvelden van de persoonsgebonden ontwikkeling. De verzamelde info koppelde ik steeds terug naar het **kernteam**. We beslisten om ons te focussen op **groeigericht evalueren van de leerling** waarbij bepaalde ontwikkelthema's en generieke doelen permanent worden meegenomen.

Ontwikkelthema's en generieke doelen... het overzicht bewaren

Met het kernteam verdiepten we ons in de ontwikkelvelden en ontwikkelthema's van de persoonsgebonden

ontwikkeling. Op school ontwikkelden we enkele jaren terug een schooleigen handleiding rond sociale vaardigheden. We toetsten eerst af of deze handleiding alle generieke doelen bevatte die we permanent willen meenemen in ons groeiboekje. We kwamen tot de conclusie dat er, binnen onze handleiding sociale vaardigheden, rond alle generieke doelen van de socio-emotionele ontwikkeling wordt gewerkt, maar dat ze niet worden meegenomen voor observatie en evaluatie.

Naast de **socio-emotionele ontwikkeling** keken we ook naar de andere persoonsgebonden ontwikkelvelden: **innerlijk kompas** en **ontwikkeling van initiatief & verantwoordelijkheid**. We bekeken welke ontwikkelthema's prioritair worden meegenomen in het groeiboekje en stelden vast dat bepaalde ontwikkelthema's samen gezet konden worden. Het ontwikkelveld 'initiatief & verantwoordelijkheid' beperkten we zo tot IVvz3 - zelfregulerend vermogen (fig. 5).

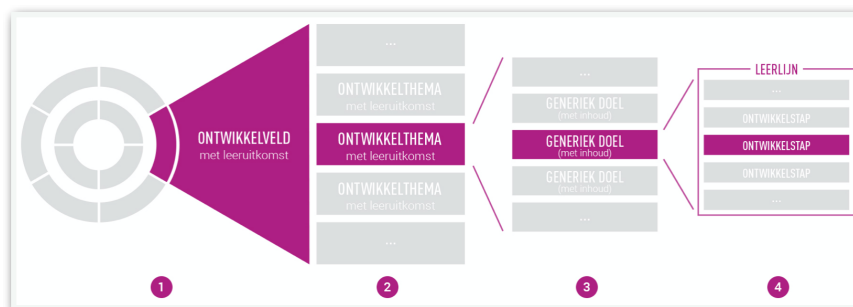

Fig. 4 - Van ontwikkelveld tot ontwikkelstap (leerplan ZILL)

Praktijkonderzoek 2020 - 2021

'Welke ontwikkelthema's uit de persoonsgebonden ontwikkeling zijn voor de leerkrachten prioritair om doelgericht te observeren?'

'Welke generieke doelen uit de persoonsgebonden ontwikkeling nemen we permanent mee?'

- Afname van een enquête bij het leerkrachtenteam over prioritaire ontwikkelthema's die moeten worden opgenomen in het groeiboekje.
- Verwerking resultaten door het kernteam
- Analyse leerplan en generieke doelen - clustering en selectie van doelen voor groeiboekje

SOCIO-EMOTIELE ONTWIKKELING	
RELATIONELE VAARDIGHEDEN	
SErv3	Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel.
SErv4	Bewust sociale rollen opnemen die zowel het individueel als het groepsbelang ten goede komen in diverse situaties en contexten.
SErv5	Oplossingsgericht omgaan met conflictsituaties, in respect voor zichzelf en de andere.
OMGAAN MET GEVOELENS EN BEHOEFEN	
SEgb1	Gevoelens & behoeften bij zichzelf en anderen beleven
SEgb2	Bewust omgaan met gevoelens en behoeften en deze binnen aanvaardbare grenzen uiten. Zelfbeheersing ontwikkelen.
INLEVINGSVERMOGEN	
SEiv1	Zich inleven in anderen, andere standpunten en situaties, zonder de eigen identiteit te verliezen.
ONTWIKKELING VAN INNERLIJK KOMPAS	
IDENTITEIT	
IKid1	Basisvertrouwen ontwikkelen
IKid2	Een positief, realistisch zelfbeeld opbouwen
WAARDEGEVOELIGHEID EN NORMBESEF	
IKwn2	Gewetensvol en verantwoord handelen
VEERKRACHT	
IKvk4	Situaties die als moeilijk ervaren worden & frustraties ombuigen door te zoeken naar mogelijkheden om er bevrijdend mee om te gaan.
ONTWIKKELING VAN INITIATIEF EN VERANTWOORDELIJKHEID	
ZELFREGULEREND VERMOGEN	
IVzv3	Doelgericht en efficiënt handelen door taken te plannen, uit te voeren, erop te reflecteren en waar nodig bij te sturen in functie van zelfredzaam en zelfstandig functioneren.

Fig. 5 - Selectie ontwikkelthema's en generieke doelen

Executieve functies & Zill... een mooie match!

Absoluut! Tijdens het verdiepen in de literatuur rond de persoonsgebonden ontwikkelvelden, merkte ik duidelijke linken met executieve functies. Omdat ik nog onvoldoende wist over executieve functies, dook ik ook daar de literatuur in. Dat was voor mij een eyeopener en heel verhelderend. De executieve functies zijn immers allemaal terug te vinden in het Zill-leerplan. Wat maakt dat, als we sterk inzetten op de persoonsgebonden ontwikkeling en komen tot doelgerichte acties, we automatisch werken aan het ontwikkelen en versterken van executieve functies, op niveau van elke leerling. En laat nu net dat zijn wat we willen bekomen met ons groeiboekje.

Fig. 6 - Zill & executieve functies

Executieve functies : <https://www.lerenlerenschiedam.nl>

Een groeiboekje, wat moeten we daaronder verstaan?

Met een groeiboekje streven we de **zone van de naaste ontwikkeling** (Vygotsky) van de persoonsgebonden ontwikkeling van elke leerling na. Bepaalde kinderen staan verder in hun ontwikkeling en hebben dan ook meer uitdaging nodig. Andere kinderen hebben bij bepaalde generieke doelen meer ondersteuning nodig. Elke leerling wordt op die manier verder gebracht in zijn of haar ontwikkeling. Door dit te visualiseren kunnen we de onderwijsbehoeften nog beter in kaart brengen en komen we tot doelgerichte acties op leerling- en/of klasniveau. De acties die vervolgens worden vooropgesteld worden steeds gemonitord: screenen, analyseren, handelen, evalueren en bijsturen waar nodig.

Het groeiboekje 'groeit' als het ware mee met de leerling. Op het einde van het zesde leerjaar willen we komen tot groei bij elke leerling. Het mooie zou zijn dat er doostroming is bij de overgang naar het secundair onderwijs en dat de leerlingen het groeiboekje meenemen. Op die manier krijgt de secundaire school een beeld van waar de leerling staat in zijn persoonsgebonden ontwikkeling.

Hoe gaat het dan concreet in zijn werk?

Doorheen het schooljaar zijn er 3 screeningsmomenten waarop het groeiboekje wordt ingevuld. Bij elk screeningsmoment komt 1 ontwikkelveld aan bod. Het is een bewuste keuze om de socio-emotionele ontwikkeling in februari te screenen. Tijdens de maand februari nemen we immers telkens onze bevraging rond welbevinden af bij de leerlingen en het sluit ook mooi aan bij het anti-pestproject van de school. Initiatief & verantwoordelijkheid komt pas later aan bod omdat het vooral gaat om plannen en organiseren. Leerkrachten springen er dan ook bewuster mee om en het vormt een onderdeel van het 'leren leren'-proces.

Kort samengevat:

- . november: ontwikkeling van innerlijk kompas
 - . februari : socio-emotionele ontwikkeling
 - . mei : initiatief & verantwoordelijkheid
- Deze screeningsmomenten keren elk jaar terug.

We ontwikkelden groeigericht picto's waarbij de leerlingen zich, onder begeleiding van de leerkracht, zelf moeten inschalen (fig. 7).

We formuleerden ik-zinnen voor de leerlingen. Ik-zinnen zijn immers minder abstract en zo duidelijker voor de leerling. De afname gebeurt onder begeleiding van de leerkracht, zodat er nog wat verduidelijking kan gegeven worden met een voorbeeldje. Zeker bij de leerlingen van de onderbouw is wat sturing nodig.

Feedback geven, hetzij mondeling of schriftelijk, is een vereiste. We geven feedback aan de individuele leerling, maar ook aan de ouders. Schat de leerling zichzelf goed in? Of onderschat de leerling zichzelf? Waar staat de leerling in zijn ontwikkeling? Wat heeft de leerling hiervoor nodig? Waar zetten we op in? Welke acties stellen we voorop?

Zijn er differentiatiemogelijkheden binnen het groeiboekje?

Zeker! Sommige ontwikkelstappen starten pas vanaf de leeftijd van 8 of zelfs 10 jaar. Toch nemen we ze al mee in het groeiboekje vanaf het eerste leerjaar. De ontwikkelstappen die nog niet voor een bepaalde leeftijdsgroep zijn, kleurden we grijs in. We hebben de groeigerichte picto's bewust in de grijze vakjes laten staan. Leerlingen die bij een bepaalde ontwikkelstap of ik-zin al verder staan in hun ontwikkeling, kunnen daarbij dan de groeigerichte picto aanduiden. Op die manier worden ook de sterktes van de leerlingen gevisualiseerd en kunnen we hen verder uitdagen. (fig. 8)

Dat klinkt wel mooi... Maar hebben jullie het groeiboekje al eens uitgeprobeerd? En hoe reageerden de leerkrachten erop?

Nadat we het groeiboekje ontwikkelden en de inhoud op punt gezet hadden, wilden we het boekje aan 'praktijkonderzoek' onderwerpen. Want het is natuurlijk allemaal mooi op papier, maar is het effectief wel gebruiksvriendelijk en niet extra belastend voor de leerkracht? Zijn alle ik-zinnetjes duidelijk? Is de opbouw die wij voor ogen hadden logisch? En vooral, kunnen we er specifieke acties uit halen? Leert de leerling zichzelf beter kennen en kan de leraar met deze informatie de leerling nog passender begeleiden?

Dat praktijkonderzoek vond plaats in drie verschillende klassen ; één klas van elke graad. We kregen waardevolle feedback van de leerkrachten. Waar ze aanvankelijk vreesden voor extra planlast, merkten ze dat dit echt wel meeviel. Leerlingen kunnen zich ook overwegend goed inschalen.

Welke feedback kregen jullie zoal?

De feedback ging vooral over de lay-out en de formulering van de ik-zinnetjes. Sommige zinnetjes waren voor de kinderen van de eerste graad niet altijd even duidelijk. Waar nodig, hebben we bijgestuurd en aanpassingen doorgevoerd.

Intussen bekijken we met het kernteam op welke wijze we het groeiboekje effectief gaan implementeren. Hier-voor werden drie mogelijke scenario's uitgeschreven. Gaan we de rapportjes leefhouding naast het groeiboek-

Fig. 7 - Groeigerichte picto's - schooleigen ontwerp

je laten bestaan? Of kunnen we het groeiboekje mooi implementeren in onze ISA-handleiding rond sociale vaardigheden? Het zou wel fijn zijn als we het groeiboekje kunnen implementeren in onze handleiding rond sociale vaardigheden. We zouden dan aan elke pijler een evaluatiemoment koppelen. Als we hiervoor kiezen, zullen we wel nog wat moeten schuiven in het groeiboekje.

Leerkrachten maken zich vooral zorgen over de wijze van rapporteren en communicatie naar de ouders. Op dit moment hebben we op onze school verschillende afzonderlijke rapportjes en portfolio's. Een muzo-rapportje, leefhoudingsrapportje, puntenrapport, ICT-rapport en bewegingsrapportje. Dit is ook een bezorgdheid die het kernteam deelt.

En... wat nu? Want ik kan me voorstellen dat de wijze van rapporteren en communiceren naar de

ouders wel een belangrijk onderdeel is van jullie groeiboekje.

Door het nieuwe leerplanconcept planden we sowieso om vanaf volgend schooljaar prioritair te werken rond **evalueren en rapporteren**. Onze manier van rapporteren zal onder de loep genomen worden en we willen komen tot een mooi, samenhangend geheel. Echt loskomen van de individuele rapportjes en portfolio's die we nu hebben. Nu is het zoeken naar een geschikte manier om het groeiboekje te implementeren in ons evaluatie- en rapporteringsbeleid.

Daarnaast willen we inzetten op **digitalisering** van het groeiboekje. Onze droom is om een tool te ontwikkelen zodat leerlingen de screening digitaal kunnen invullen en zodat ouders ook het resultaat te zien krijgen van hun leerling met de feedback van de leerkracht.

 SOCIO-EMOTIONELE ONTWIKKELING						* de leerling evalueert * de leerkracht evalueert * de leerling en leerkracht gaan in gesprek * ouder en kind gaan in gesprek
IK EN JIJ... WE HOREN ERBIJ!						
Ik kan samenwerken in groep en houd me aan de gemaakte afspraken.						
1ste leerjaar	2de leerjaar	3de leerjaar	4de leerjaar	5de leerjaar	6de leerjaar	
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						
						

Fig. 8 - Printscreen uit groeiboekje VBS Welle

Dankjewel...

...Ingrid Mattheeuws, pedagogisch begeleidster van onze regio, voor de ondersteuning, begeleiding en opvolging doorheen dit traject.

... An Van Neck, directeur van VBS Welle, voor de kansen en het vertrouwen die ik kreeg om dit uit te werken!

... het kernteam van VBS Welle voor hun engagement en waardevolle input.

BIBLIOGRAFIE

Clarke, S. (2014). *Leren zichtbaar maken met Formatieve Assessment*. Bazalt.

Clarke, S. & Hattie, J. *Feedback om leren zichtbaar te maken*. Opgevraagd op 4 december 2020 van lerenzichtbaarmaken.nl.

Cooper-Kahn, F. (2013). *Executieve functies versterken op school, een praktische gids voor leerkrachten*. Hogrefe Uitgevers.

Denys, A., Pameijer, N., Timbremont, B. & Van de Veire, H. (2019). *Handelingsgericht werken. Samenwerken aan schoolsucces*. Leuven: ACCO

Hattie, J. (2012). *Leren zichtbaar maken*. Bazalt.

Katholiek Onderwijs Vlaanderen (2018). *Zin in Leren! Zin in Leven! Leerplanboek*. (3de her. druk).

Malfait, C. (2020). *Groeien in executieve functies. Hoe? Zo! De basis voor zelfsturing en leren leren. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Lannoo Campus.

Masquillier, B. (2020). Breed evalueren vanuit Zin in leren! Zin in leven! *In dialoog*, 2019-2020, 12-17.

Steunpunt Diversiteit & Leren. *Breed observeren*. Opgevraagd op 18 november 2020 van www.diversiteitenleren.be.

Steunpunt Diversiteit & Leren. *Evalueren om te leren*. Opgevraagd op 18 november 2020 van ww.diversiteitenleren.be

Vandenbussche, L. (2010). *Onderzoek zelfregulatie in de lagere school*. Universiteit Gent: faculteit psychologie en pedagogische wetenschappen.

Vandeveld, M. (2019). *Feedback geven aan leerlingen op school. De motiverende kracht van woorden*. Politeia.

Van den Branden, K. (2015). *Onderwijs voor de 21ste eeuw: een boek voor leerkrachten en ouders*. Leuven: ACCO.